

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЖИТТЯ І СМЕРТІ В НОВЕЛІ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ «КАРБИ»

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 22. УДК 821. 161. 2 – 32.09 "Черемшина"

Лях Т. Філософське осмислення проблеми життя і смерті в новелі Марка Черемшини "Карби"; 13 стор.; кількість бібліографічних джерел – 22; мова – українська.

Анотація. У статті досліджено філософський аспект проблеми життя і смерті в новелі Марка Черемшини "Карби" в контексті екзистенційних шукань української літератури рубежу XIX – XX століть. Розгляд проблеми життя і смерті пов'язаний з осмисленням понять життя – смерті – безсмертя. Авторка дійшла висновку, що ідея безсмертя людської душі є провідною в новелі "Карби".

Ключові слова: життя, смерть, безсмертя, образ, символ, композиція, новела.

Resume. In the article were revealed philosophical aspect of contents of the problem of life and death in the short story "The Notches" by Marko Cheremshyna in the context of the existential orientations of the Ukrainian literature at the turn of the nineteenth and twentieth centuries. The consideration of problem of life and death is connected with comprehending of concepts of life – death – immortality. The author of the article came to the conclusion that the idea of immortality of human soul takes a special place in the Cheremshyna's short story "The Notches".

Key words: life, death, immortality, image, symbol, composition, short story.

Кінець XIX – початок XX століть – епоха в українському літературному процесі, позначена складними мистецько-естетичними пошуками відповідей на одвічні філософські питання, які б відповідали часові. Суть цих пошуків зводилася до усвідомлення важливої ролі індивідуальності людини, осмислення її внутрішнього єства, буття в світі. Повернення митців кінця XIX – початку XX століть "zurück zur Seele" ("*назад до душі*". – Т.Л.) (О.Кобилянська) сприяло відображенню ідей та проблем, пов'язаних із екзистенціальною філософією, адже екзистенціалізм "торкається душі", "серцевина екзистенціалізму – в індивідуалізмі та суб'єктивності" [15, с. 8].

У літературі екзистенціалізм виявляється "як певна конструкція людської долі і сенсу людського існування" [13, с. 26]. Осмислення головних проблем людського буття українськими письменниками спонукає дослідників вести мову про "екзистенційне філософування XIX ст. в Україні", що "виступає предтечею екзистенціалізму XX ст." [15, с. 13]. Ключовими модусами екзистенційної проблематики творів українських письменників у кінці XIX – на початку XX століть стали екзистенціали страждання, туги, любові, самотності, осмислення яких допомагало митцям збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя періоду fin de siecle.

Важливу роль в осмисленні людського буття відіграє проблема життя і смерті, яка стала предметом уваги багатьох митців і письменників зламу минулих століть, зокрема й західноукраїнського новеліста Марка Черемшини. Зазначену проблему митець студював протягом усієї своєї творчості. Нашу увагу привертає новела "Карби" (1901), що дала початок однойменній першій збірці новел Черемшини, оскільки, на наш погляд, саме цей твір найбільш повно відображає філософський

дискурс авторського бачення проблеми життя і смерті.

Новела "Карби" була об'єктом досліджень А.Музички [16], О.Засенка [10], О.Гнідан [5] та ін. Радянські дослідники здебільшого наголошували на соціальній, а не екзистенціальній проблематиці новели. А.Музичка вважає, що в новелі "Карби", як і в інших творах однойменної збірки, письменник відтворює "драматичні конфлікти", основою яких здебільшого є "дуже важке економічне становище, в якому перебувають дієві особи" [16, с. 184]. О.Засенко відзначав, що в новелі "Карби", як і в усій збірці, на перший план "виступає тема народної темноти, безправ'я селянської сіроми, що весь свій вік поневір'ялась на чужій землі, борсалась у лещатах страшених злиднів і, коли надходив смертний час, крім тяжких карбів, кривавих ран на серці, нічого більше не мала" [10, с. 123]. Подібної думки дотримується О.Гнідан [5, с. 45].

Проблеми буття людини в новелах Черемшини стають предметом уваги сучасних дослідників. Так, М.Ткачук відзначає "модерністський дискурс" новел збірки "Карби", який "виявляється у проникненні в сферу несвідомого, масової свідомості і метафізичних параметрів буття гуцулів" [19, с. 89]. Учений побіжно торкається проблеми життя і смерті, ставлячи її в один ряд із проблемами "духовної величі людини та її знелюднення, віри й безвір'я, основ і безкоріння індивіда, гріха й покути" [19, с. 89].

Проблема життя і смерті в новелі "Карби" потребує глибшого філософського осмислення, що й становить мету нашого дослідження.

Сприйняття проблеми життя і смерті в новелі відбувається на двох рівнях, що відповідає композиційній побудові: твір складається з ліричного вступу та власне оповіді. Л.Мацевко-Бекерська відзначає, що в новелі "передусім явною є присутність двоголового викладу: артикуляція "я-

оповідача" починає твір, причому немає виразних вказівників самоперсоналізації наратора, надалі виклад відбувається від особистісно невизначеного центру в традиційній для української літератури розповідній, об'єктивно-описовій формі" [14, с. 157].

У ліричному вступі наявність "я-оповідача" оприявнює "внутрішню" фокалізацію, за якої "оповідь сфокусована на тому, що герої *відчувають і думають*, і що залишилося б... недоступним навіть за умови... безпосередньої присутності" [2, с. 275]. У другій частині традиційна форма нарації передбачає "зовнішню" фокалізацію, у разі якої "оповідна позиція перебуває *поза* зображенням героєм", "...розповідають тільки те, що є зовнішнім і видимим, – тобто те, що герої *кажуть і бачать*, що ви могли б побачити й почути самі, якби спостерігали описану сцену" [2, с. 275]. У ліричному вступі прийомом внутрішньої фокалізації М.Черемшина підносить проблему життя і смерті до вселюдських вимірів, надає їй філософського звучання. У другій частині новели, використовуючи зовнішню фокалізацію, автор конкретизує часово-просторові виміри тексту і таким чином онтологізує проблему смерті. Так, у епізоді бабусиної смерті, яку письменник детально описує, створюючи ефект присутності читача, смерть сприймається "як незаперечна онтологічна даність, важлива межова ситуація" [11, с. 208].

У ліричному вступі Черемшина втілює ідею про мінливий характер усього існуючого, його початок і кінець, використовуючи антиномічні образи: "*зелене село*" (де епітет "*зелений*" символізує повноту життя села) – "*село тихоньке, таке зарощене*", "*гей дубова колиска у віночку*", "*деревище у мокрій ямі межі німими могилами*"; "*дрібненька запашина отава*" – "*сухі, надмогильні квітки*", "*ожеледдю зажеледять*" – "*коло серця їх грів би*" [20, с. 24].

Автор торкається ідеї вічного відродження, уявлення про яке було у віруваннях майже всіх давніх народів: у античній міфології (міф про Деметру та Персефону) та у християнстві ("Усі ріки течуть у море, та море не наповнюється. До місця, звідки течуть ріки, туди вони повертаються знову" [17, с. 731]). Давньогрецький філософ Геракліт постійний хід розвитку порівнював з течією ріки, в яку не можна увійти двічі. Філософ також наголошував, що "суттєва зміна – це перетворення на свою протилежність, що одна протилежність виявляє цінність іншої, суперечливість зближує протилежності. Якщо зникають суперечності, то зникає рух, а якщо зникає рух, то зникає все" [7, с. 29]. Погляди Черемшини також наближені до вчення Платона, згідно з яким "світ чуттєвих речей не є світом дійсно суцього: чуттєві речі перебувають у безперервній зміні, то виникають, то гинуть" [7, с. 33]. Усьому тому, що є в них справді суцим, чуттєві речі зобов'язані своїм безтілесним прообразам, які Платон називає ідеями.

Проблема життя і смерті в ліричному вступі новели втілена у протиставленні матеріального, яке є тлінним, та духовного, що втілює ідею і є вічним. Змінюється матеріальна, тілесна оболонка села (воно то "*розкидає чічки*", то стає "*сухими, надмогильними квітками на цвинтарних, струпишійх хрестах*"), а справді суцєю, незмінною є саме та духовна субстанція, без якої не існувало б матеріальної, ідея рідної землі, рідного народу, душа якого невмируща. Ця ідея є наскрізною для всієї новелістики Марка Черемшини і у творчій концепції автора головним чином втілена через архетип землі.

За К.-Г. Юнгом, "першочергові уявлення про відродження існували вже в найдревніші часи, вони базуються на тому, що ми називаємо архетипами... Тому немає нічого дивного в подібності уявлень про відродження в найрізніших народів" [22, с. 250]. У ліричній експозиції новели "Карби" архетип землі трансформований в образі рідного села, за майбутнє якого так уболює автор.

Символом смерті виступає в ліричному вступі новели образ хмар. Основні компоненти його значення, на думку В.Кононенка, – "тривога", "темрява", "кара", "гнів", "передчуття нещастя" [12, с. 108]. За українськими народними уявленнями, "*хмари* – це перешкода, перепона, яку треба подолати" [12, с. 107]. Цим змістом наповнений образ хмар у Черемшини. Хмари "*обсотали та ожеледдю зажеледили*" рідний край. Тому автор закликає їх "*сховати у пазуху*", "*зігріти коло серця*" і спільними зусиллями відродити "*тото зелене село*": "*Ану, беріте та голубіте його, ану, нестіть та обіймайте!*"

Бінарну опозицію до символічного образу хмар створює образ серця, яке здатне знищити хмари: "*Лиш би їх до серця тулити, лиш би ними серце кривавити... У пазуху ховав би тоті хмари, коло серця їх грів би. Коби влизалися, коби серця не розмяцкали!*" [20, с. 24].

Відчутна в новелі християнська традиція, в якій серце – "серце-центр, до якого прислухався Іван Євангеліст" [18, с. 322]. Значення образу серця як центру духовної снаги людини допомагає збагнути переживання автора за долю народу, що закарбувалося в його душі: "*Лиш варуйте серце, бо воно (село – Т.Л.) вам серце покервавить, глибоко покарбує*" [20, с. 24]. За народними уявленнями, серце – "це мовби сонце всередині людини. Променисте Сонце і палаюче серце – ці образи часто стоять поряд" [3, с. 470]. Тому в Черемшини серце може "*розтопити*" хмари.

Отже, в ліричному вступі мотив життя і смерті автор втілює в образах серця і хмар: гаряче серце розтопить хмари. Серце ліричного героя карбують переживання за зло та кривди свого народу, долю рідного краю.

Мотив "карбованого серця" Черемшина поглиблює в другій частині новели, де апелює до давнього гуцульського міфу про карби. Із уст Пет-

рикової матері ми дізнаємося, що „...перед смертєв кождому карби показуютьси, на душу цікают. ...Шо гріх, то все карб на палици у пана Бога та й на души карб. Єк души на тот світ приходит, то єї карби уже пораховані, уже муки терпіти має” [20, с. 30].

Образ карбів стає лейтмотивним у новелі, він пронизує весь текст і утворює його орнаментальний каркас. У сприйнятті головного персонажа Петрика карби – це людські кривди, які він болісно переживає і які карбують його серце. Вперше Петрик дізнається про горе в дідовій хаті з уст свого діда та інших людей: „Петрик піснів на вид покорченої і засумованої старині і, як кіт, крадьки надслухував, бо хотів дізнатися, хто тому винен” [20, с. 26]. Хлопець починає усвідомлювати, що горе і кривда, через які так побиваються його рідня та односельці, є не що інше, як карби: „У його хлоп'ячій уяві виступали ті карби темними неясними ворогами його старині, вуйків і тіток, і усього великого села” [20, с. 27]. Карби для Петрика – „темні вороги”, зло, яке можна легко, мов у казці, знищити („єк купите мені стрільбу, то я тоті карби вистрілюю шо до лаби!” [20, с. 27]). Отже, відбувається розширення семантики концепту „карби”: з одного боку – це гріхи у Бога на палиці, а з іншого – людські кривди. Семантика карбів як релігійного символу (людські гріхи) для Петрика поступово переростає у філософський. За словами Г.Дяченко, „різниця філософського символу від релігійного – у характері відношення до переломлюваної дійсності. Філософським символом пізнають – він гносеологічний, релігійним живуть – він онтологічний” [9, с. 217]. Петрик сприймає карби саме в гносеологічному плані: через них він пізнає трагізм людського буття.

Карби – гріхи, які людина здійснює протягом життя, але бачить їх лише перед смертю, карби визначають буття людини по смерті. Значення, які автор вкладає в міфологеми карбів, за словами М.Голянич, „експлікують своєрідність семантичних зв'язків між концептами *знак – гріх – страждання, смерть – Бог – доля*, що закладено в етимоні слова”; „формують у ньому ще один вимір – архетиповий” [6, с. 281]. У міфологеми карбів автор закодовує своє розуміння людського буття, явленого не в замкнутій схемі „життя – смерть”, а в безконечній „життя – смерть – життя”, що виявляється в безсмерті людської душі.

Черемшина актуалізує цю схему при відтворенні бабусиної смерті, використовуючи техніку експресіонізму. Для відтворення атмосфери, що панувала в хаті перед смертю, автор майстерно використовує „перенесення душевного стану на видимому зовнішність, таке характеристичне для всіх експресіоністів” [21, с. 134], а також персоналіфікацію (анімізацію): „Крилаті, темні тіні на стінах сідали і, мов сільські гробарі над гробом, ждали.

А світло їх у закутки заганяло”; „Дрібні сльози розплилися по її набресклому, восковому

лицю і потавали в ньому, як краплі роси на перегорілому пласті сіна”; „Тиша пролетіла через хату, сльозами обмита” [20, с. 29].

Ідею вічного життя Черемшина втілює в новелі через позитивну віталізацію смерті (О.Черненко), при якій через страждання відбувається очищення душі, „людина змушена пізнати себе саму, вглибитися в усе своє життя, розпізнати всі свої думки і вчинки, пережити почуття вини і покаяння” [21, с. 157]. Перед смертю стара просить прощення у своїх близьких, а отже, кається, а „почуття вини... – не що інше, як мандрівка людини до втраченого раю – до зближення з Абсолютом” [21, с. 149 – 150]. Бабуся Петрика розуміє, що людина мусить терпіти страждання, бо через них іде до Бога. Тому в неї виникає страх, викликаний не самою смертю, а стражданнями, які їй доведеться терпіти після смерті через скоєні гріхи: „Баба по стеліні наляканими очима водила, руки підіймала і як би рій мух від себе обганяла.

– Карби, карби! – простогнала тяжко, мовби через горло важку, велику колоду перетручувала” [20, с. 29]. Автор, відтворюючи бабину смерть, натякає на „Абсолют”, „Закон”, який керує життям і смертю людини: „Баба примикала очі і перехилувала вдолину голову та й гейби ховалась перед падуchoю згори скалою” [20, 30]. У мареннях старої „падуca з гори скала” символізує її долю та прийняття тих страждань, які вона витерпіла за життя та які, можливо, терпітиме по смерті, щоби наблизитися до Абсолюту. Зауважмо, образ „кам'яного вершка” автор згадує в ліричному вступі новели: „Най би раз сонце на каміннім вершку сіло, най би на тото село подивилось” [20, с. 24]. Експресіоністи часто використовували у своїх творах зоровий образ вершу гори чи іншого об'єкта, що символізує скореність долі. У новелах В.Стефаніка, зокрема в „Новині”, на думку О.Черненко, таку функцію виконує верх гори, який „так само, як валун на каменоломному узбіччі гори Кафки чи поверх дому, де з'явилося світло у вікні, натякає на вершинний Закон” [21, с. 127].

Отже, бабуся помирає, свідомо визнаючи свої провини і каючися в них, тому після смерті її душа продовжує рухатися в світі: „Бабина души вибігала на верховіття дерев, перескакувала з листка на листок, стручувала росу і тріпотіла голими порубаними крильцями” [20, с. 30]. Так автор відтворив віру гуцулів у продовження життя після смерті, міфологічне співіснування в житті людини профанного і сакрального.

На думку М.Голянич, „карб, гріх, доля, включені у всезагальну концептуальну структуру, становлять у тексті важливу засаду історичного виміру буття, артикулюють через генезу пам'яті, взаємозв'язок поколінь здатність відплачувати за щось, наприклад, за карби – принесені комусь страждання, здатність відмолювати гріхи за предків, знявши з них знак і тягар карбів” [6, с. 281].

Петрик – продовжувач роду, і він стає для баби "одиноким рятівником". По бабиній смерті "...жальні плачі і тужливий голос трембіти та й сільських дзвонів ...викроювали у Петриковім серці карби, котрі ніколи не загояться і не заростуть панським салом" [20, с. 30]. Герой визначив пріоритети всього свого життя – незважаючи ні на що пам'ятати про свій рід, про свій "карбований" народ, про свій край.

Мотив вічного буття людини письменник актуалізує в архетипі Дому. Дім – це місце, де людина тримає зв'язок із Всесвітом, із одвічними прасновами буття, "матеріальне і духовне осердя сім'ї, родинне вогнище, місце перебування душ предків – охоронців від темних сил. Хата була малим відтворенням Космосу" [3, с. 557]. Цьому відповідала її будова: "Хата, як і світ на доквітлі, має три частини. Верхня – то небо, де живуть божества. ...Середня частина (власне житло) – то замкнений світ, який захищає родину від злих сил та людей, від хвороб та нещастя. Підвальна частина житла – то зв'язок людини з душами померлих предків" [3, с. 557]. Крім уособлення Космосу, Дім, за словами Г.Гачева, "є вираженням нутра людини, невидимого упорядкування її душі, проєкція сокровенного мікрокосмосу" [4, с. 38].

Через родові корені пращурів, які походять з домівки, людина ідентифікує себе з певним етносом, нацією. Національний космос, крім мови, способу нарації, семантики кодів та символів, визначається, за словами С.Андрусів, "...і певною територією, на якій народився і утвердився даний етнос, сценою, на якій він відіграє свою безконечну роль у гіпертексті драми людського існування, продовжуючись у прийдешніх поколіннях, тобто національним фізичним і духовним простором,

Житлом, Домом, одухотвореним його постійною присутністю і працею" [1, с. 28]. Архетип Дому дозволяє співіснувати в ньому різним епохам та поколінням.

Черемшина в новелі детально описує інтер'єр дідової хати, предмети побуту: "Петрик роздівлювався по хаті і бачив образи, стіл, грядки й полиці тоті самі, що в дьиді. Лиш комин був інший: кафльований, мальований" [20, с. 25].

Піч – "символ материнського начала, неперушності сім'ї, неперервності життя, рідної хати, батьківщини" [3, с. 374]. Піч у дідовій хаті відрізняється від печі батькової зображеннями на ній стрільцями, втілює погляди та ідеали, пов'язані з національною ідеєю, яка у Петрикового діда асоціюється з героїчним минулим України.

У дідовій хаті відбувається одночасне поєднання трьох часових площин – минулого, сучасного і майбутнього, що втілено автором у трьох поколіннях одного роду. Так, у домі живуть Петрикові дідусь і бабуся, які уособлюють пам'ять роду, свідченням чого є розповіді діда про давнє минуле, гостюють батьки Петрика, його вуйки та вуйни, односельці, які втілюють сучасне. В свою хату забрав дід свого онука Петрика – майбутнє свого роду.

Отже, в новелі "Карби" Черемшина акцентує на екзистенційних проблемах буття людини. Ключовою в творі стала проблема життя і смерті. Філософське прочитання новели Марка Черемшини "Карби" окреслює подальші шляхи дослідження творчості письменника крізь призму філософського дискурсу, наявного в ідейно-художньому змісті української літератури кінця XIX – початку XX століть.

Література

1. Андрусів С.М. Модус національної ідентичності : львівський текст 30-х років XX ст. : монографія / Стефанія Андрусів. – Львів : Львівський національний університет ім. І.Франка, 2000; Тернопіль : Джура, 2000. – 340 с.
2. Баррі П. Вступ до теорії : літературознавство та культурологія / Пітер Баррі; пер. з англ. Ольги Погинайко; наук. ред. Р.Семків. – К. : Смолоскип, 2008. – 360 с. – (Серія "Пролегомени").
3. Войтович В.М. Українська міфологія / Валерій Войтович. – К. : Либідь, 2002. – 664 с.
4. Гачев Г. Национальные образы мира : Космо-Психо-Логос / Георгий Гачев. — М. : Изд. группа "Прогресс" – "Культура", 1995. – 480 с.
5. Гнідан О.Д. Марко Черемшина : нарис життя і творчості / О.Д.Гнідан. – К. : Дніпро, 1985. – 167 [1] с.
6. Голянич М. Інтертекстуальний характер внутрішньої форми ключового слова (на матеріалі художніх текстів Марка Черемшини) / Марія Голянич // "Покутська трійця" в загальноукраїнському літературному процесі кінця XIX – початку XX століття : зб. наук. праць / упор. С.Хороб. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 275-288. – (Прикарпатський нац. ун-т ім. В.Стефаніка).
7. Данильян О.Г., Тараненко В.М. Основи філософії : навч. посібник / О.Г.Данильян, В.М.Тараненко. – Харків : Право, 2003. – 352 с.
8. Денисюк І. Розвиток української малої прози XIX – поч. XX ст. / Іван Денисюк. – Львів : Науково-видавниче товариство "Академічний експрес", 1999. – 280 с.

9. Дьяченко Г.В. Символ как единица философского дискурса / Дьяченко Г.В. // Мова і культура: науковий журнал. – К. : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2007. – Вип. 9. – Т. I (89). Філософія мови і культури. – С. 214-217.
10. Засенко О.Є. Марко Черемшина. Життя і творчість / Олекса Засенко. – К. : Дніпро, 1974. – 254 [1] с.
11. Зубрицька М. Онтологізація смерті у творчості Василя Стефаника / Марія Зубрицька // Незнайомо : антологія української "жіночої" прози та есеїстики другої пол. XX – поч. XXI ст. / авторський проект, упоряд., вступне слово, бібліограф. відомості та приміт. Василя Габора. – Львів : ЛА "Піраміда", на замовлення приватного підприємця Говди І.В., 2005. – С. 208-214 – (Видавничий проект сучасної літератури "Приватна колекція").
12. Кононенко В.І. Символи української мови : монографія / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с. – (Прикарпатський нац. ун-т ім. В.Стефаника).
13. Коссак Е. Экзистенциализм в философии и литературе / Ежи Коссак; пер. с польск. – М. : Издательство политической литературы, 1980. – 360 с. – (Критика буржуазной идеологии и ревизионизма).
14. Мацевко-Бекерська Л.В. Українська мала проза кінця XIX – початку XX століть у дзеркалі наратології : монографія / Лідія Мацевко-Бекерська. – Львів : Сплайн, 2008. – 408 с.
15. Михайловська Н. Трагічні оптимісти : екзистенційне філософування в українській літературі XIX – першої половини XX ст. / Наталія Михайловська. – Львів : Світ, 1998. – 212 с.
16. Музичка А. Марко Черемшина (Іван Семанюк) / А.Музичка. – Одеса : Державне видавництво України, 1928. – 280 с.
17. Святе Письмо Старого та Нового Завіту / повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. – Українське біблійне товариство, 1992. – 1397 с.
18. Сузнель А. де. Символіка людського тіла / Аннік де Сузнель; пер. з фр. – К. : Знання-Прес, 2003. – 566 с.
19. Ткачук М. Збірка "Карби" Марка Черемшини як вияв модерністського дискурсу української прози початку XX століття / Микола Ткачук // "З його духа печаттю... ": збірник наукових праць на пошану Івана Денисюка. – Львів, 2001. – Т.1. – С. 88-93.
20. Черемшина Марко. Новели; Посвяти Василеві Стефанику; Ранні твори; Переклади; Літературно-критичні виступи; Спогади; Автобіографія; Листи / Марко Черемшина; вступ. стаття, упоряд. й приміт. О.В.Мишанича; ред. тому В.М.Русанівський. – К. : Наукова думка, 1987. – 448 с.
21. Черненко О. Експресіонізм у творчості Василя Стефаника / Олександра Черненко. – Сучасність, 1989. – 280 с.
22. Юнг К.Г. Душа и миф. Шесть архетипов / Карл Густав Юнг; пер. А.А.Спектор. – М. : АСТ; Мн. : Харвест, 2005. – 400 с.

Лях Тетяна Олегівна – старший лаборант кафедри української літератури УжНУ.